

A21

Denpora baten içan ninçan...

Poema honetan bi parte bereizi behar dira: lehenengo 32 lerroetako estilo narratzailea, eta azken sei lerroetako estilo zuzena. Baina estilo narratzailean kontaturikoa ere bi partetan banatu behar da: lehenengo 14 lerroetan kontatzen du bihotza zauritu dion dontzeilak ez diola eskatzen diona ematen (*bici nax bici penadua*); bigarren partean (15-32 lerroetan), bizkor aldatzen da egoera: dontzeilaren logelara doa eta, hitz goxoz limurtu ondoren, nahi zuena lortzen du (*pena artaric ascatu nau ta bici nax bici contentua*). Azken zatian (33-38 lerroak) jakingo du irakurleak dontzeilaren gelan zer gertatu den: haurdun utzi du (*doncelleoni eguin jacac izta-ondoan anditua*), baina orain ez du ezer hartaz jakin nahi eta beste mutil bati esaten dio haren ardura hartzeko. Neskaren ardura hartu behar duen mutila soldadu dago Donostian, eta seguruenik hartaz trufatzeko aipatzen dira lehenago balezta eta zagita, *militia amoris* gisakoan baitihardu protagonistak, dontzeilaren mutil-laguna benetako soldadutzan dagoen bitartean.

Mutil-laguna edo dena delakoa “Donostiaco San Franciscuan” dela soldadu aipatzeak eskuizkribuaren kronologiari buruz hausnartzera behartzen gaitu. Donostiako frantziskotarren komentu ezagunena 1606an sortu zen “El Churrutal” lekuan, Atotxan, gaurko Zuhaitzi orubean (cf. Amundaray 2003), eta kronologia hori ez dator bat, ustez, eskuizkribuari buruz dakigunarekin, Joan Perez Lazarragakoa 1605.ean zendu baitzen. Lehenago, 1512tik 1516ra (edo are 1539ra), frantziskotarrek Antiguu auzoan izan zuten eliza bat, baina ez dugu aurkitu inon eliza horri “San Frantzisko” deitu zitzaionik, “San Sebastian el Viejo” baino. Lazarragaren bizitzako datak kontuan hartuta, frantziskotarrek 1569an San Martin (Amara) inguruan zabaldu zuten eliza izan liteke poema honetan aipatzen dena, eta horrek 1569a ezarriko luke *post quem* data gisa, eskuizkribuko lerro horientzat behintzat (eta kontuan izan behar da lerro horiek eskuizkribuko lehenengo testu nagusikoak direla). José Ignacio Lasa frantziskotarrak azaltzen duenez (Lasa 1982: 48-69), 1569an frantziskotarrek bigarren saioa egin zuten Donostian komentua sortzeko, eta eliza zabaldu ere zabaldu zen 1569ko maiatzaren 4an, baina horren kontra agertu ziren zenbait erakunde, eta artillerialarien iritzia erabakigarria izan zen behin betiko ezetza emateko, zerka barruko hiribilduarentzat eraikin arriskugarria izan zitekeelakoan; frantziskotarrek eraikin hori utzi zutenean, hiriak hartu zuen beretzat etxea, 1570eko abuztuaren 23ra arte, Donostiako alkateak egun horretan eman baitzizkion berriz giltzak lehengo jabeari; litekeena da 1569-1570 bitarte horretan soldaduak izatea barruan. Gainera, kasualitatea bada ere, Aguraingo seme bat (“Prudencio de Araya, vecino de Salvatierra”) agertzen da lekuko gisa elizaren eta hiriaren arteko auzian (Lasa 1982: 123-124); horrek erakusten du, gutxienez, bazela garai hartan Donostian Barrundia eskualdeko jendea.

<1193v> Denpora baten içan ninçan

amoreminez¹ tentadua;²
 donzella batec edegui³ cidan⁴
 oy⁵ neure bioz coytadua.
 Egun ascotan nic eguin nagon⁶ 5
 modu ascotan erregua,
 arren, osatu nenguiala⁷
 a liçan⁸ guero⁹ medicua.

¹ *amoreminez*: ‘maiteminez’; Berpizkundeko poesian topiko ezaguna da “amarez minduta” egotea (Petrarca, Garcilaso...): maitalea “amoreminez” dago, ezin duelako lortu maitatuaren amodioa (arrazoia askotarikoak izan daitezke). Testuan hitz honek dituen agerraldi batzuetan esanahia hurbilago bide dago etimologiatik (AL: 1145r, A7: 78, A16: 47, A21: 2, B8: 12 eta B21: 118); aldiz, A11: 8 lerrokoa egun maiteminak duen adiera arruntari dagokio.

² *içan ninçan / amoreminez tentadua*: XVI. mendean, gisa horretako egitura pasibo birkonposatuak Betolatza eta Lazarragaren testuetan baizik ez dira lekukotzen: *denpora baten içan ninçan / amoreminez tentadua* (A21: 1-2), *Laztanagana oy içan ninçan / us eguin бага guiadua* (A21: 19-20), *neure aragui gaxtoaganic / içan ninçan ni tentadua* (A21: 27-28); *Sinistetan dot [...] gueure launagâ, zeyna izan çan concebidua Espiritu Santuen obraz* (Bet 93). Izan ere, garai hartako ekialdeko testuetan egiturako aditz nagusiak (hots, partizipioak) ez du sekulan artikulurik eramaten: *Orduan compli cedin Hieremias prophetáz erran içan cena* (Leiz Mat. XXVII, 9), *(co)nçebitu yçan baiçen Spiritu Sandu aren /...* (Credo zaharra, Satrustegi 1990). Lazarragaren testuan, artikulurik gabeko aldaera geroaldiko pasiboan baizik ez da lekukotzen: *ene parteti içango çara / justiciara citadu* (B11: 3-4), *Nic çu andiro laztan içana / an içango da probadu* (B11: 5-6).

Agenteari dagokionez, gehienetan instrumentalean da, bai Lazarragaren testuan, baita garai hartako gainerateko testuetan ere: *denpora baten içan ninçan / amoreminez tentadua* (A21: 1-2); *Iustificatu içan da sapientiâ bere haourréz* (Leiz Mat. XI, 19) ‘la sapience a été justifiée par ses enfants’; noiztenka ablatiboan ere agertzen zaigu Lazarraga eta Leizarragaren testuetan: *neure aragui gaxtoaganic / içan ninçan ni tentadua* (A21: 27-28), *niganic ancietea* (A24: 134); *Çuhurretaric diligentqui informatu içan cen demboraren araura* (Leiz Mat. II, 16).

³ *edegui*: ‘edeki, idoki, erauzi, kendu’; eskuizkribuan hiru aldiz aurkitu dugu aditz hau: *guri bicioc edetera* (AL: 1153r), *buruac edetera* (AL: 1153v), *donzella batec edegui cidan / oy neure bioz coytadua* (A21: 3-4).

⁴ *cidan*: *Cidan* forma ez da hain bakana eskuizkribuan (cf. *cidan* 9 aldiz eta *eustan* 3 aldiz).

⁵ *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁶ *eguin nagon*: ‘egin nion’.

⁷ *osatu nenguiala*: ‘osa edo senda nintzala (hark ni)’.

⁸ *liçan*: ‘zen’; XVI. mendeko autore gehienek *l-* aurrizkidun hipotetikoko formak erabiltzen dituzte iraganeko edo hipotetikoko aditz nagusiek gobernatu mendeko konpletibo, denborazko, final, zirkunstantzialetan. Askotan forma hauek zeharkako estiloa markatzen dute: *erregutu eusan bere emazteari eugui leguiala contu andia Silverori bear ebena emaitiaz* (AL: 1142r), *Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen* (AL: 1147r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Egun ascotan nic eguin nagon / modu ascotan erregua, / arren, osatu nenguiala / a liçan guero medicua. / Errespuesta emayten cidan / liçala nesca onestua, / ayta-amaac liqueoela / berebico afrontua* (A21: 5-12), *Baeguion ayteac erregutu / gau baten arren lagun leguioela, / cerren aseguin*

Errespuesta emayten cidan

liçala¹⁰ nesca onestua,

10

ayta-amaac¹¹ liqueoela¹²

berebico¹³ afrontua.¹⁴

Ni, barriz, guiçon desdichaduau

bici nax bici penadua.¹⁵

andi leyola (B3: 31-33), *Ama emazte luyen ala ez nahi nuque galdatu* (Etx III, 17), *Fray Vicentec esala, Fedea cina liçala* (Fray 171). Azpimarratu behar da Lazarragaren testua agertu aitzin erabilera horren lekukotasunak biziki urriak zirela mendebaldeko testuetan.

⁹ *a liçan guero*: ‘hura baitzen, hura zenez’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Azalpenezko gisa interpretatzen ditugun perpaus kausaletarako *-n guero* eta *-n azguero* egiturak erabiltzen ditu; *-n guero* horietako bat da hau.

¹⁰ *liçala*: ‘zela’; ikusi A21: 8 bertso-lerroko oharra.

¹¹ *ayta-amaac*: Mendebaldeko zenbait testu zaharretan (Kapanagarena eta Frai Bartolomeranak, kasurako) inesibo singularreko eta absolutibo pluraleko markak (*-an* eta *-ak*) izenari erabat asimilatu gabe geratzen dira. Lazarragaren eskuizkribuan ere hala gertatzen da kasu horietan, *-a* amaieradun hitzetako bokal bikoitzek salatzen dutenez: absolutibo pluralean *bervaac* (AL: 1143r, AL: 1153r), *donzellaac* (AL: 1143v), *erropaac* (AL: 1144v), *capaac* (A23: 53) eta *quexaac* (B20: 12) ditu eskuizkribuak; beste horrenbeste adibide ditu salbuespen direnak, ordea: *armac* (AL: 1153r, B30: 23), *ezpatac* (AL: 1153v), *bervac* (AL: 1154v), *coplac* (A8) eta *labradurac* (B33: 12). Ergatibo pluralean bi adibide konparagarri ditugu, *doncellac* (AL: 1154v) batetik eta *ayta-amaac* (A21: 11) bestetik. *canpaac* (A28: 57) salbuespen den ala ez ezin da ziur baieztatu, ez baitakigu oinarrizko forma *canpa* ala *canpaa* den (Landuccik *campae* dakar: “badajo de campana, *campae mia*”); *nescac* (B5: 25) ergatibo plurala bada, beste adibide monoptongo bat genuke bertan (ikus, hala ere, dagokion oharra). Inesiboari dagokionez, lau aldiz agertzen dira forma erabat asimilatuak: *conquistan* (AL: 1145v), *figuran* (AL: 1146r), *provincian* (AL: 1146v) eta *ausencian* (A27b: 6); asimilatu gabeko bokala duten adibideak, aldiz, hiru dira: *Domecaan* (A7: 107), *arcaan* (A24: 27) eta *plaçaan* (B5: 83).

¹² *liqueoela*: ‘emango ziotela’; *-in- erro zaharreko adizkia.

¹³ *berebico*: ‘oso handia’; cf. *OEH*ren iruzkina (s.v. *berebiziko*): “Documentado en textos meridionales desde finales del s. XIX”. Adiera honetan, Beovide da lehenengoa.

¹⁴ *afrontua*: ‘kargu-hartzea, errieta’; cf. *DAut*, s.v. *afruenta o afruento*: “Protesta, requerimiento y amonestación hecha judicialmente”. Cf. baita *afrontaduric* ‘iraindurik, haserreturik’ (A10: 30) eta *afrontadu* ‘iraindu, haserretu’ (A26: 4), baina *afrontadu* ‘iraindurik sentitu, lotsatu’ (B12: 26). *OEH*ren arabera gehienbat ekialdeko tradizioko hitza da; Kapanagak behin erabiltzen du (bestetan *afrenta*).

¹⁵ *bici nax bici penadua*: Hiru lekutan dago eskuizkribuan egitura hau: *bici nax bici penadua* (A21: 14), *bici nax bici contentua* (A21: 32) eta *bici nax bici guztiz estrañua* (B15: 51). Bi eratara uler daitekeela uste dugu: 1) ‘bizi dut bizitza penadua / kontentua / estrañua’; *bizi* NOR jokabidean izan arren, horren objektua litzateke *bici penadua / bici contentua / bici guztiz estrañua*. 2) ‘bizi naiz penadurik / kontenturik / estrañurik’; interpretazio honetan, bigarren *bici* ere aditza litzateke, lehenengoaren errepikapen indargarria, eta ondoren datorrena aditzondoia; B15eko lekukotasunean zaila egiten zaigu bigarren interpretazio hau defendatzea, eta lehenengoa hobetsiko genuke, beste hauek ere kontuan izanik: 1) Eskuizkribuan badira beste aditz batzuk ere, gaur iragankorrak, NOR jokabidean baina objektuarekin (*beste amore bilatuco nax* A4: 11, *remedioa bila citecen* A11: 33, *escatu cidin arpa bat* AL: 1142v). 2) Gaztelaniaz ugari dira *CORDEn* aurkitu ditugun “*vivo una vida* + adjektiboa” ereduko esaldiak: “*vivo una vida enojosa y desesperada*” (Fernando de Mena, 1587, *Traducción de la Historia*

Egun batean artu neben	15
neure ballesta armatua;	
çaguita ¹⁶ çorroz bat ifini nagon	
berar gaxtoaz ¹⁷ ganchitua. ¹⁸	
Laztanagana oy içan ninçan	
us eguin бага guidata; ¹⁹	20
camaraetan ²⁰ idoro neben	
santua leguez pintadua. ²¹	
Neure aoau ifini neben	
palabra dulcez ganchitua;	
bere cençuna ifini nagon	25
promesa ascoz pobladu[a];	
neure aragui gaxtoaganic	
içan ninçan ni tentadua. ²²	
Ecin sufridu neyquean ²³	
biciagati ²⁴ tormentua;	30

etiópica de los amores de Teágenes), “vivía una vida contenta y descuidada” (Miguel de Cervantes, 1605, *El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha*), “vivo una vida desierta” (Juan Valladares de Valdelomar, 1617, *Caballero venturoso*), “vivía una vida bienaventurada” (Manuel Rodríguez, 1684, *El Marañón y Amazonas. Historia de los descubrimientos*).

¹⁶ *çaguita*: ‘gezi’; cf. lat. *sagita*. Hegoaldeko lehen agerraldiak bide dira Lazarragaren eskuizkribukoak.

¹⁷ *berar gaxtoaz*: ‘pozoinaz’; *OEhk* ez dakar adiera hori, baina *CORDEn* testu honetakoaren antzeko adibide batzuk aurkitu ditugu, denak Gonzalo Fernández de Oviedoren *Historia general y natural de las Indias* lanean (1535-1557): “mas entre aquestos indios, ningund oro se halló, sino **mala hierba en sus flechas**”, “e los indios del río Grande son muy guerreros e tienen **mala hierba en sus flechas**” eta “de muy **mala hierba en las flechas** que los indios allí usan”.

¹⁸ *ganchitua*: ‘gantzutua, igurtzia’; cf. Lcc “Enseuada cosa, *gauça çias ganchitua*”.

¹⁹ *içan ninçan / us eguin бага guidata*: Egitura pasiboaz ikusi A21: 1-2 lerroetako oharra.

²⁰ *camaraetan*: ‘ganbaran, logelan’; cf. Lcc “cámaras, *camarac*”, “çelda, o cámara, *camarea, ynistrea, guelea*”. Eskuarki leihorik gabeko gela da, barrura ematen duena.

²¹ *santua leguez pintadua*: ‘aurpegia kosmetikoz margoturik, elizetako sainduen irudiak izaten diren moduan’. Ondo aztertu dira emakumeek XV-XVII. mendeetan aurpegiera aldatzeko erabiltzen zituzten apaintze-lanak: ilea argitu, aurpegia zuritu, ezpainak eta masailak gorritu, hortzak zuritu, betileak eta bekainak belztu eta apaindu... Hemen aditzera eman nahi du bere zain zegoela neskatosa, mutilaren gustukoa izateko apainduta.

²² *neure aragui gaxtoaganic / içan ninçan ni tentadua*: ‘nire haragi gaiztoak tentatu ninduen’; Lazarragarenean bi bider aurkitu dugu ablatiboa subjektu lanetan: *neure aragui gaxtoaganic / içan ninçan ni tentadua* (A21: 27-28) eta *niganic ancietea* (A24: 134). Berriz ere, egitura pasiboaz ikusi A21: 1-2 lerroetako oharra.

²³ *Ecin sufridu neyquean*: ‘ezin izango nuen sufritu’.

pena artaric ascatu nau ta
bici nax bici contentua.²⁵

—Donostiaco San Franciscuan²⁶

agoan guiçon soldadua:

doncelleoni eguin jacac²⁷

35

izta-ondoan²⁸ anditua.²⁹

Nic lanceteaz jo diat³⁰ eta

oy ic eçarroc enplastua.—³¹

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

27 pobladua] esk. *pobladu*. Irakurketa paleografikoki garbia eta zalantzarik gabea da, baina hala errimak nola sintaxiak eskatzen dute *-a* gehitzea. **39** oy] y zerbaiten gainean idatzita dago (azpian, agian, *ora-*). || Donostiaco ... enplastua] azken sei lerroak eskuineko zutabearen idatzi dira, tinta berriarekin baina poemako gainerakoaren letrakera berdina berdinarekin.

²⁴ *biciagati*: ‘bizi guztiko’.

²⁵ *bici nax bici contentua*: Ikusi gorago (A: 15 bertso-lerroan) egitura bera, eta han emaniko azalpena.

²⁶ *Donostiaco San Franciscuan*: Donostiako frantziskotarren komentu ezagunena 1606an sortu zen “El Churrutal” lekuan, Atotxan, gaurko Zuhaizti orubean, baina Joan Perez Lazarragakoa 1605.ean zendu zen. Frantziskotarrek 1569an Donostiako San Martin (Amara) inguruan zabaldu zuten eliza izan liteke poema honetan aipatzen dena.

Franciscuan formari dagokionez, izen berezi zenbaitek artikulua hartu izan du, mendebal-erdialdeko tradizioan, nagusiki. Erlijiozko izenekin gertatzen dela dirudi, santu eta abarrenekin (*Jesusa*, *Frantziskua*, *Satanasa*...). Lazarragarengandik hurbil, garaiz zein lurraldez, Betolatz aipa daiteke (*Jandone Periarri*...). Eskuizkribuan bitan ditugu halakoak: honako hau eta *Jandone Periac* (A29: 87).

²⁷ *eguin jacac*: ‘egin zaiok’.

²⁸ *izta-ondoan*: ‘izterondoan’; cf. *OEH*, s.v. *iztondo*: “**iztondo** (BN-baig ap. A), **istondo** (Sal, R ap. A; T-L). Ingle”.

²⁹ *anditua*: Haurdun dagoela adierazteko.

³⁰ *jo diat*: Hika ari da, gizonetzkoa gizonetzkoari.

³¹ *Nic lanceteaz jo diat eta / oy ic eçarroc enplastua*: *lantzeta* odola ateratzeko edo larrua ebakitzeko erabiltzen den lanabes zorrotza da; hemen (eta A19: 52 bertso-lerroan) metaforikoki erabilia dago, jakina, gizonetzkoak hankartean duena adierazteko. Hortaz, berak jo badu lantzetaz, esaten ari da berak utzi duela haurdun, baina orain, zauria berak eragin ondoren, besteak sendatzea nahi duela (*ic eçarroc enplastua*), hots, soldaduak hartzea haurdun dagoen neskatua.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2012 [c. 1602], “A21 – Denpora baten içan ninçan...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (2.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](#) dago